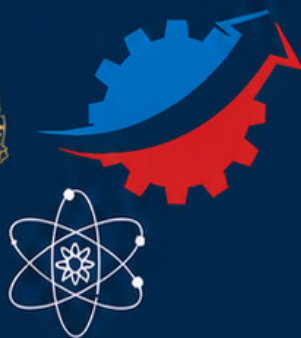

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

2026-YIL
IYUL/7-SON, II-QISM

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 - Texnika fanlari

08.00.00 - Iqtisodiyot fanlar

Google
Scholar

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

OpenAIRE

ISSN: 3060-463X

РЭУ.РФ
РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ФИЛИАЛ В г. ТАШКЕНТЕ

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr, 2026-yil, iyul.

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afarovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalendar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

Yusupov Maxamadamin Abduxamidovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor

Kalonova Moxigul Baxritdinovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent

Mirzayev Kulmamat Djanzakovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor.

Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Norboyev Odil Abrayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Pardaev Umidjon Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich, Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc)

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
- 05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
- 05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
- 05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
- 05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
- 05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
- 05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
- 05.01.07 – Matematik modellash
- 05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
- 05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
- 05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
- 05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
- 05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
- 05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
- 05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
- 05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
- 05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
- 05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
- 05.08.06 – "G'ildirakli va gusenisali mashinalar va ularni ishlatish" (texnika fanlari)
- 05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
- 05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
- 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
- 10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
- 08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 – Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 – Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 – Marketing
- 08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 – Menejment
- 08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

OILAVIY KORXONALAR FAOLIYATINI BOSHQARISHNING TASHKILY MEXANIZMINI TIZIMLI TAHLILI	10
Sultonov Bobirmirzo Mavlonjon o'g'li	
NEW ZEALAND'S EXPERIENCE IN TRANSITIONING TO INFLATION TARGETING	21
Duskobilov Umidjon Sharofiddinovich	
ВЛИЯНИЕ ПАРАМЕТРОВ ПРОЦЕССА ТЕКУЧЕСТИ НА СВОЙСТВА ГРАНУЛИРОВАННЫХ МАТЕРИАЛОВ НА ОСНОВЕ УГОЛЬНЫХ ОТХОДОВ В РАМКАХ ЦИРКУЛЯРНОЙ ЭКОНОМИКИ	28
Абдуганиев Азизбек, Кулдашева Азиза	
BUDJET TUSHUMLARINI OSHIRISHDA BOJXONA TO'LOVLARIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLARNI EKONOMETRIK BAHOLASH VA PROGNOZLASH	33
Fayzullayev Farrux Sharofovich	
O'ZBEKISTON KORXONALARIDA MOLYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARIGA (MHXS) O'TISHDA UCHRAYDIGAN ASOSIY MUAMMOLAR: SO'ROVNOMA NATIJALARI ASOSIDA TAHLIL	41
Safarova Gulbahor Nusratovna	
ТЕМИР YO'L TRANSPORTI INNOVATSION EKOTIZIMINI SHAKLLANTIRISH MODELI	45
Muradov Bahrom, Masharipov Ma'sud	
TIJORAT BANKLARIDA QARZ OLUVCHILARNING TO'LOVGA LAYOQATLILIGINI BAHOLASHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI	49
Soibov Jamshid Raxmatqulovovich	
O'ZBEKISTONDA CHEGARALARARO TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA BOJXONA XIZMATLARINI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI	56
Ergashev Qobiljon Ernazarovich	
TIJORAT BANKLARIDA ICHKI AUDITNING IQTISODIY MOHIYATI VA FUNKSIONAL EVOLYUTSIYASI: XALQARO STANDARTLARNING YANGI AVLADI ASOSIDAGI YONDASHUV	62
Narziyev Xayotjon Azamatovich	
MOLYAVIY INVESTITSİYALAR AUDITINI O'TKAZISH METODIKASINI VA AUDIT RISKLARINI BAHOLASHNI TAKOMILLASHTIRISH	69
Jumamurodov To'libay Yeldashbayevich	
MOLYAVIY HISOBOT IZOHLARIDA UZOQ MUDDATLI AKTIVLAR QADRSIZLANISHI YUZASIDAN OCHIB BERILADIGAN AXBOROTLAR TARKIBINI KENGAYTIRISH ORQALI HISOBOT SHAFFOFLIGINI OSHIRISH.	75
Fayzullayev Begzod Baxtiyor o'g'li	
XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASINI O'ZBEKISTON DAVLAT SEKTORI ICHKI AUDITIGA MOSLASHTIRISHNING KONSEPTUAL MODEL VA MUHIMLIK DARAJALARINI ME'YORIY-HUQUQIY BAZAGA JORIY ETISH	82
Ismatillayev Baypo'lat Xushvaqtovich	
O'ZBEKISTONDA TOVAR YETKAZIB BERISH ZANJIRI ISHTIROKCHILARI FAOLIYATI VA BOJXONA NAZORATI TIZIMINING ZAMONAVIY HOLATI TAHLILI	90
Ergashev Qobiljon, Kilichov Nazar	
DAVLAT XARIDLARI BO'YICHA ICHKI AUDITNING XATARGA YO'NALTIRILGAN METODOLOGIYASI	96
Rajabov Shuxrat Ismayilovich	
TIJORAT BANKLARIDA ICHKI AUDIT XIZMATI TUSHUNCHASINING IQTISODIY MAZMUNI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	101
Ismailov Azizbek Madaminovich	
YENGIL SANOAT KORXONALARIDA XATARGA YO'NALTIRILGAN ICHKI AUDIT METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH	109
Tojiyeva Shahlo Mahmatmurodovna	

IQTISODIY O'SISH OMILLARINI RIVOJLANISHIDA MOLIVAVIY XAVFLARNING TA'SIRI VA ULARNI KAMAYTIRISH IMKONIYATLARI	115
Turopova Nigora Xolmurod qizi	
QASHQADARYO VILOYATIDA YALPI HUDUDII MAHSULOT VA BANDLIK KO'RSATKICHLARI O'RTASIDAGI KORRELYATSION BOG'LIQLIK.....	118
Karimov Olimjon Akramovich	
ИННОВАЦИОННЫЕ МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ ЖИЛИЩНЫМ СТРОИТЕЛЬСТВОМ В Г. ТЕРМЕЗЕ В УСЛОВИЯХ РОСТА ИНВЕСТИЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ	124
Токсонов Хуршид Эгамбердиевич	
VINOCHILIK SANOATI KORXONALARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH	129
Botirov Lazizbek Botirovich	
MEHNATGA HAQ TO'LASHNING IQTISODIY MAZMUNI, TASNIFI VA HISOB OBYEKT LARI SIFATIDAGI XUSUSIYATLARI	134
Anvar Raximov Maxmarasulovich	
IQTISODIY ISLOHOTLAR JARAYONIDA TIJORAT BANKLARI RESURS BAZASI SAMARADORLIGINI OSHIRISH MASALALARI	139
Marpatov Shavkat Mavlonxonovich	
TO'QIMACHILIK SANOATIDA INVESTITSION LOYIHALAR UCHUN MOLIVALASHTIRISH MANBALARINI DIVERSIFIKATSİYALASHNING USTUVOR YO'NALISHLARI	145
Qurbonov Jasurbek Pozilovich	
МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТНЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЙ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ.....	150
Ташмухамедова Карима Саматовна	
МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТНЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЙ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ.....	156
Sultonmurod Qurbonov, Ahmadjon Ibadullaev, Elmira Teshabayeva, Umar Chorshanbiev	
ECONOMIC STRUCTURE AND DEVELOPMENT PRIORITIES FOR STRENGTHENING INTERREGIONAL ECONOMIC COOPERATION: EVIDENCE FROM NAMANGAN REGION	161
Sattarov R. A.	
MATERIALLARNING TARKIBI VA TUZILISHINING ULARNING XOSSALARIGA TA'SIRINI TAHLIL QILISH... ..	167
Tuxliyev Muslimbek Sherzod o'g'li	
REMOTE WORK AND EMPLOYEE ENGAGEMENT: INSIGHTS FROM TASHKENT IT FIRMS.....	171
Narmurodova Sitara Aktamovna	
OPTIMIZING CONVERGENT-DIVERGENT ROCKET NOZZLE GEOMETRY (30°/10°) TO ENHANCE THE ALTITUDE PERFORMANCE OF MODEL ROCKETS USING SOLID SUGAR PROPELLANTS.....	176
Berdiyev Usmon Tolib o'g'li	
TIRBAND HUDUDLARDA SODIR BO'LAYOTGAN YO'L-TRANSPORT HODISALARINING TAHLILI.....	181
Xolmatov Umid Sadirdinovich	
TRANSPORT TIZIMIDA HARAKAT XAVFSIZLIGIGA KOMPLEKS TA'SIR ETUVCHI OMILLARNI GIS-TSI ASOSIDA BAHOLASH VA KAMAYTIRISH (JIZZAX SHAHRI MISOLIDA)	186
Kamolov Otabek Quدراتovich	
DEVELOPMENT OF ELASTOMER COMPOSITIONS BASED ON LOCAL RAW MATERIALS FOR RAILWAY RAIL PADS AND EVALUATION OF THEIR DYNAMIC PROPERTIES.....	192
Ibadullaev Akhmadjan, Lesov Kuvandik, Samandarov Xushnodbek, Chorshanbiev Umar	
SHUDGORLANGAN YERLARNI EKISHGA TAYYORLASHDA QO'LLANILADIGAN MASHINA PLANKALI G'ALTAKMOLASINING PARAMETRLARINI ASOSLASH	198
Muqimova Davlatxon, Giyasidinov Abdumannob, Haydarov Murodjon	
HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT AND ITS IMPACT ON THE BUSINESS ENVIRONMENT IN UZBEKISTAN: A LITERATURE REVIEW	203
Dilafroz Kuchkorova	

KLASTERLARDA ASOSIY FAOLIYAT DAROMADLARI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH	209
Shirov Javlonbek Akbarovich	
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИИ ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ	
ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ В АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВАХ НА ОСНОВЕ КРИТЕРИЕВ ESG..	215
Айтмуратова Улбике Жалгасовна	
KICHIK VA O'RTA BIZNES SUBYEKTLARI HAYOTIY AYLANISH BOSQICHLARINI ANIQLASH USULLARINI	
AUDITGA TASIRI: YOSHGA OID USUL	222
Muydinov Erkin Djamaldinovich	
HUDUDNING IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANISHINI BOSHQARISHNING MINTAQAVIY XUSUSIYATLARI...	
.....	229
Raximov Jo'rabek Raximovich	
XALQARO MARKETING STRATEGIYALARINING NAZARIY ASOSLARI VA EKSPORT FAOLIYATIDAGI ROLI	
.....	236
Shoxida Ibadullayeva	
EKSPORT SAMARADORLIGINI OSHIRISH ORQALI MINTAQ RAQOBATBARDOSHLIGINI TA'MINLASH	
YO'LLARI.....	240
Matyoqubov Arslonbek G'ayrat o'g'li	
CHORRAHA SVETOFORLARINING AQLLI AVTOMATLASHTIRILGAN BOSHQARUV PARAMETRLARINI	
SUMO MODELI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH.....	244
Bayozov Ravshan Rajabovich	
M-39 YO'LINING 989-1013 KMLARIDAGI TOG'LI HUDUDLARDA SODIR ETILGAN YTHLARNING	
TAHLILI ASOSIDA CHORA-TADBIRLAR ISHLAB CHIQISH SAMARADORLIGI.....	251
Shokirov Ozod G'aybullay o'g'li	
SHAHAR MAGISTRAL YO'LLARINING TUZILISHI VA TRANSPORT OQIMI	258
Xayrullo Raximovich Baynazarov	
ELEKTROMOBILLAR BATAREYALARINI TURLI IQLIM SHAROITLARIDA QIZDIRISH UCHUN	
SARFLANADIGAN ENERGIYA VA VAQT KO'RSATKICHLARINI OPTIMALLASHTIRISH	266
Qosimov Baxtiyor Axmatjonovich	
ELEKTROMOBILLARGA TEXNIK XIZMAT KO'RSATISH STANSIYALARI FAOLIYATINING BOSHQARUV	
MODEL.....	272
Xasanov Bunyodjon Ibragim o'g'li	
KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING INVESTITSION SALOHIYATINI BAHOLASHNING HUDUDIY	
XUSUSIYATLARI.....	279
Vaisov Dilshod, Madraximov Qahramon	
EKSPORT-LOGISTIKA INFRATUZILMASI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING XORIJ DAVLATLARI	
TARJIBASI	285
Raimboyeva Mashhura Davronbek qizi	
TA'LIM JARAYONIDA SUN'IY INTELLEKT ASOSIDAGI ADAPTIV BAHOLASH TIZIMINI ISHLAB CHIQISH	
VA UNING SAMARADORLIGINI BAHOLASH.....	291
Madaminov Shoxruxbek Ma'rufjon o'g'li	
FERMENTLANGAN NO'XAT UNI VA BUG'DOY UNI ARALASHMASIDAN TAYYORLANGAN NONNING	
SIFATI VA OZIQAVIY QIYMATINI ASOSLASH.....	295
Kamolova Muxlisa, Barakayev Nusratilla	
QURILISH KORXONALARI UCHUN YASHIL STRATEGIK BOSHQARUV MODEL.....	302
G'ulomova Shaxlo Baxtiyor qizi	
ИССЛЕДОВАНИЕ ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ СОЛЕВОГО ПЛАСТА И КАРСТА	
ТЮБЕГАТАНСКОГО МЕСТОРОЖДЕНИЯ	310
Холбаев Бахром, Курбанов Диярбек	
VALIKLI JINNING IKKI PICHQOLI TIZIMIDA TOLA AJRATISH JARAYONINING NAZARIY TAHLILI.....	314
Abdugapparova Sh.N., Yuldashev A.X.	

YO'L-TRANSPORT HODISALARI SODIR BO'LISHIDA HAYDOVCHINING PSIXOFIZIOLOGIK HOLATINING TA'SIRI.....	319
Ulkanov Sardorjon Sodiqjon o'g'li	
QISHLOQ MAHALLALARIDA MARKAZIY ISSIQLIK TIZIMLARINI VODOROD ENERGIYA GENERATORLARI ASOSIDA TASHKIL ETISHNING TEXNOLOGIK VA IQTISODIY ASOSLARI	323
Askarov Xasanjon, Jumaqulova Zulayho	
MUHIM AXBOROT INFRATUZILMASI OBYEKTLARINING RAQAMLI TRANSFORMATSIYASI SHAROITIDA KIBERXAVFSIZLIK BO'YICHA MUTAXASSISLARNI AMALIYOTGA YO'NALTIRILGAN TAYYORLASH	329
G'ulomov Sherzod Rajaboyevich	
BARBOTAJLI ABSORBER QURILMASINING GIDRAVLIK QARSHILIGINI TADQIQ ETISH	338
Xalilov Ismoiljon, Askarov Xasanjon	
MAXSUS IQTISODIY VA SANOAT ZONALARIDA KO'P TARMOQLI KORXONALAR FAOLIYATINI BOSHQARISHNING INSTITUTSIONAL VA TASHKILIY-IQTISODIY XUSUSIYATLARI	345
Xusanova Malohat Mingnorovna	
AGROTADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI IQTISODIY ZONALAR BO'YICHA RIVOJLANTIRISH YO'NALISHLARI	349
A. B. Qurbonov	
QURILISH MATERIALLARI SANOATI KORXONALARIDA ISHLAB CHIQRISH HAJMINI CHEKLAYOTGAN MUAMMOLAR.....	357
Toshpulatov Asronbek Mutalibovich	
РЕАЛИЗАЦИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ «ЗЕЛЁНОЙ» ЭНЕРГЕТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН.....	364
Матчанов Умирзак Сейтжанович	
MEHNAT BOZORI TRANSFORMATSIYASINING ZAMONAVIY SHAKLLARI: NAZARIY ASOSLAR VA GENDER JIHATLARI TAHLILI.....	371
Xasanova Shaxzoda Sarvar qizi	
GLOBALIZATSIYA SHAROITIDA YANGI O'ZBEKISTONDA IQTISODIY TA'LIM RIVOJLANISHINING TENDENSIYALARI VA ISTIQBOLLARI	375
Masharipova Maksuda Beknazarovna	
MEHNAT MUHOFAZASIDA INSON OMILINING O'RNI VA AHAMIYATI	380
Ashirqulova Qurbonoy, Nurbek Mamatov	
BILIMGA ASOSLANGAN AVTONOM AGENTLAR VA RAG TEXNOLOGIYALARI.....	387
Ibragimov Sanjarbek Salijanovich	
EKSPORT SALOHİYATINI BAHOLASHDA QIYOSIY USTUNLIK (BALASSA) INDEKSIDAN FOYDALANISH.....	395
Olchinboyev Otabek Abdusamad o'g'li	
TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN KORPORATIV MOLIYALASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI	399
Abduraxmonov Farrux Talipjanovich	
HUJURLARNI ANIQLASH TIZIMLARIDA TAHDID MODELINI ISHLAB CHIQRISH	404
Barotova Zahro Akmaljon qizi	
G'ISHTNI QURITISH VA PISHIRISH JARAYONLARI.....	413
Askarov Xasanjon	
BUG' TURBINALI GENERATORLARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY TEXNIK YECHIMLARI	417
Xudoyqulov Zoki, Eshbekov Muxriddin	
EFFECTIVE WAYS TO USE DEVICES OPERATING IN A MECHATRONICS SYSTEM	421
Makhammaillo Aliboyev	
KREATIV IQTISODIYOT VA GENDER INKLYUZIV RIVOJLANISH O'RTASIDAGI O'ZARO BOG'LIQLIK: XALQARO TENDENSIYALAR VA O'ZBEKISTON TAJRIBASI	427
Sharipova Aziza Faxriddin qizi	

DAVLAT TASHKIOTLARIDA MENTORLIK TIZIMINI JORIY ETISH HOLATI VA INNOVATSION MODELAR TAHLILI	431
Xurshida Maxmadaminova	
O'ZBEKISTONDA KREATIV IQTISODIYOTNING RIVOJLANISH HOLATI VA ISTIQBOLLARI.....	440
Dusmuxamedov Oybek Suratbekovich	
RAQAMLI IQTISODIYOTNING TRANSFORMATSION MODEL OMILLARI VA DRAYVERLARI.....	446
Abruyeva Xilola Sherbekovna	
УПРОЩЕННЫЙ СПОСОБ ВЫЧЕРЧИВАНИЯ ПРОФИЛЯ ЗУБЧАТОГО КОЛЕСА ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ КУРСОВЫХ РАБОТ ПО «ТЕОРИИ МЕХАНИЗМОВ И МАШИН».....	455
Файзуллаев Асамитдин, Файзуллаев Салохитдин	
МОДЕЛИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМОВ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ.....	459
Джидибаева Гульзат, Абдуллаев Ильгор, Далиев Ахтам	
MAXSUS KIYIMBOR TO'QIMALAR UCHUN BAZALT XOMASHYOSINI TAYYORLASH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH.....	467
Mustanova Zilola Abdusamat qizi	
РАЗРАБОТКА МЕТОДОВ И АЛГОРИТМОВ ПАРАМЕТРИЧЕСКОГО 3D-МОДЕЛИРОВАНИЯ ОДЕЖДЫ С УЧЁТОМ АНТРОПОМЕТРИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ФИГУРЫ ЧЕЛОВЕКА	473
Каримбердиева Мохинур Шерзод кизи	
O'ZBEKISTONDA MOLIYAVIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHDA FISKAL SIYOSATDAN FOYDALANISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI.....	481
Azamatov Po'lat To'liqunovich	
CHIZMA GEOMETRIYA FANINI O'QITISHDA VIRTUAL MUHIT TUSHUNCHASI VA UNING FAZOVIY TASAVVURNI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI	487
Yusubjonov Jonibek Farxod o'g'li	
ANDIJON SHAHRI BOBURSHOH KO'CHASIDA TRANSPORT VOSITALARINING XAVFSIZ HARAKATINI TASHKIL ETISH.....	495
Meliqo'ziyev Abdulaziz Rasuljon o'g'li	
CHAQIQ TOSH ISHLAB CHIQARISH TANNARXINING ASOSIY KO'RSATKICHLARI	501
Qosimov Karimjon, Zuhritdinov Alisher, Kosimova Maloxatxon, Zo'xriddinov Dilmurod, Mahammadjonov Nurmahamad	
COMPOSITION ANALYSIS OF DEMERCAPTANIZED RESIDUAL STREAMS AND GAS CONDENSATES AS RAW MATERIALS FOR THE SYNTHESIS OF MERCAPTAN-CONTAINED ODORANTS	508
Tilloeva Shakhnoza Fakhritdinovna	
QURILISH MATERIALLARI ISHLAB CHIQARUVCHI KORXONALARDA INNOVATSION BOSHQARUVNI TASHKIL ETISH NATIJADORLIGINI BAHOLASH MEZONLARI.....	514
Fayzullayev Jonibek Mambetsaliy o'g'li	
KREDIT PORTFELINI BOSHQARISHNING TAMOYILLARI, USULLARI VA BAHOLASH MEZONLARI.....	520
Farxod G'afforovich	
TIJORAT BANKLARI KREDITLARINING MAHALLA TADBIRKORLIGINI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI.....	526
Yodgorov Farrux G'afforovich	
TEMIR YO'L TRANSPORTIDA TASHILADIGAN TOVARLAR USTIDAN BOJXONA NAZORATINING TASHKILY-BOSHQARUV MEKANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI	533
Berdiyev Abbas, Ergashev Qobiljon	
TRANSPORT SOHASIDA MOLIYAVIY FAOLIYAT SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI (TOSHKENT METROPOLITENI MISOLIDA).....	540
Xamrayev Jamshid Panjiyevich	
JAHON SAVDO TASHKILOTI TALABLARI ASOSIDA O'ZBEKISTONDA BOJXONA TO'LOVLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	547
Sarmanov Orifjon Adiljonovich	
JISMONIY SHAXSLAR TOMONIDAN OLIB KIRILADIGAN TOVARLARGA BOJSIZ OLIB KIRISH NORMASINI QO'LLASH VA BOJXONA TO'LOVLARINI UNDIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH	554
Nomozov Abduvohid Abdurazzoq o'g'li	

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA INNOVATSION BANK XIZMATLARI	559
D. M. Kallibekov	
ANGREN VA YANGI ANGREN IESLARINING KUL-SHLAK AG'DARMALARINING TO'PLANISH HAJMLARINI TAHLIL QILISH.....	563
Almatov Ilxomjon, Xatamov G'ayrat, Xamidullayev Baxrom, Jabborov Ergash	
AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA INVESTITSiya LOYIHALARINI MOLiyALASHTIRISHDA "KAPITAL MAJBURIYATLAR — LIKVIDLIK — ERKIN PUL OQIMI" MUVOZANATINI TA'MINLASH MODEL.....	570
Jumaniyazova Feruza Rajabovna	
SUT QORAMOLCHILIGIDA XARAJATLARNI TAQSIMLASH VA MAHSULOT TANNARXINI HISOBLASH..	575
Abduganieva Dildora, Alikulov Abdimo'min	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA NOMODDIY AKTIVLARNING UZLUKSIZ (RAQAMLI) AUDITI MODEL	581
Ishankulov Izzatilla Nurillayevich	
MEHMONXONA XO'JALIGI SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING KO'P DARAJALI INTEGRAL MEXANIZMI VA MSII INDEKSI.....	586
Rahimov Hasan Abdusaitovich	
YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA ENERGIYA SAMARADORLIGI VA SANOAT TARMOQLARINI MODERNIZATSiya QILISH XUSUSIYATLARI	590
Xamrayeva Sevinch, Ibrokhimjon Foziljonov	
RESURS TEJAMKOR TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ASOSIDA KICHIK BIZNES KORXONALARINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	596
Sattorov Sardor Qahramonjon o'g'li	
ISHLAB CHIQRISH KORXONALARIDA MOLiyAVIY HISOBOT AUDITINI RISKKA ASOSLANGAN YONDASHUV ASOSIDA TASHKIL ETISH VA METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH.....	602
Karamatova Noiba Husnitdinovna	
YENGIL SANOAT KORXONALARI RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHNING MOLiyAVIY MEXANIZMLARI	610
Haydarova Shoxista Davronovna	
O'ZBEKISTONDA ICHKI TURIZMNI DAVLAT TOMONIDAN MOLiyAVIY QO'LLAB-QUVVATLASH MEXANIZMI: XARAJATLARNI QISMAN QAYTARISH (KESHBK) TIZIMINING INSTITUTSIONAL-MOLiyAVIY TAHLILI	616
Karimova Dilafruz Sadirdin qizi	
G'ALLACHILIK KLASSTERLARIDA ICHKI BO'LINMALAR O'RTASIDA TRANSFERT BAHOLARINI SHAKLLANTIRISH VA ISHLAB CHIQRISH XARAJATLARI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	622
Yuldashev Sherali Xaitovich	

G'ALLACHILIK KLASSTERLARIDA ICHKI BO'LINMALAR O'RTASIDA TRANSFERT BAHOLARINI SHAKLLANTIRISH VA ISHLAB CHIQARISH XARAJATLARI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Yuldashev Sherali Xaitovich

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti "Buxgalteriya hisobi va audit" kafedrasida mustaqil izlanuvchisi

E-mail: yuldashev_sh@ssuv.uz

Annotatsiya. G'allachilik klasterlarining ichki bo'linmalari o'rtasida mahsulot va yarim tayyor mahsulotlar harakatini hisobga olish hamda o'zaro hisob-kitoblarda transfert baholarini shakllantirish masalalari tadqiq etilgan. G'allachilik klasterining "yetishtirish — saqlash — qayta ishlash — sotish" qiymat zanjiri bosqichlarini javobgarlik markazlari bilan o'zaro bog'lash asosida ishlab chiqarish xarajatlari va iqtisodiy natijalarni alohida shakllantirish yondashuvi taklif etilgan. Ichki bo'linmalar o'rtasida harakatlanuvchi mahsulot va yarim tayyor mahsulotlarni baholashda to'liq tannarx, standart foydalilik va bozor bahosini o'zaro uyg'unlashtirishga asoslangan transfert baholarini shakllantirish usuli ishlab chiqilgan. Mazkur usul ichki bo'linmalar o'rtasidagi o'zaro hisob-kitoblarni takomillashtirish, mahsulot va xomashyoni iqtisodiy asoslangan holda baholash hamda har bir ishlab chiqarish bo'linmasining moliya-xo'jalik faoliyati natijalarini alohida aniqlash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: g'allachilik klasteri, ichki bo'linma, ishlab chiqarish xarajatlari, transfert bahosi, ichki hisob-kitoblar, qiymat zanjiri, javobgarlik markazi, to'liq tannarx, standart foydalilik, bozor bahosi, moliyaviy natija, boshqaruv hisobi.

Аннотация. Исследованы вопросы учета движения продукции и полуфабрикатов между внутренними подразделениями зерноводческих кластеров и формирования трансфертных цен во внутренних расчетах. Предложен подход к раздельному формированию производственных затрат и экономических результатов на основе взаимосвязи этапов цепочки создания стоимости «выращивание — хранение — переработка — реализация» с центрами ответственности. Разработан метод формирования трансфертных цен на продукцию и полуфабрикаты, перемещаемые между внутренними подразделениями, основанный на сочетании полной себестоимости, нормативной рентабельности и рыночной цены. Применение данного метода позволяет совершенствовать взаиморасчеты между внутренними подразделениями, экономически обоснованно оценивать продукцию и сырье, а также раздельно определять результаты финансово-хозяйственной деятельности каждого производственного подразделения.

Ключевые слова: зерноводческий кластер, внутреннее подразделение, производственные затраты, трансфертная цена, внутренние расчеты, цепочка создания стоимости, центр ответственности, полная себестоимость, нормативная рентабельность, рыночная цена, финансовый результат, управленческий учет.

Abstract. The accounting of product and semi-finished product movements between the internal divisions of grain-growing clusters and the formation of transfer prices for internal settlements are examined. An approach is proposed for the separate determination of production costs and economic results by linking the stages of the "cultivation — storage — processing — sales" value chain with responsibility centers. A method for forming transfer prices for products and semi-finished products transferred between internal divisions has been developed based on the combination of full cost, standard profitability, and market price. The application of this method makes it possible to improve settlements between internal divisions, economically justify the valuation of products and raw materials, and separately determine the financial and economic performance of each production division.

Keywords: grain-growing cluster, internal division, production costs, transfer price, internal settlements, value chain, responsibility center, full cost, standard profitability, market price, financial result, management accounting.

KIRISH

G'allachilik klasterlarining integratsiyalashgan faoliyati g'allani yetishtirishdan boshlab, uni saqlash, qayta ishlash va tayyor mahsulotni sotishgacha bo'lgan o'zaro bog'liq texnologik jarayonlarni qamrab oladi. Mazkur qiymat zanjirining har bir bosqichida ishlab chiqarish xarajatlari, mahsulot va yarim tayyor mahsulotlar, daromadlar hamda iqtisodiy natijalar shakllanadi. Shu sababli g'allachilik klasterlarida ishlab chiqarish xarajatlari hisobini faqat korxona miqyosida umumlashtirib yuritish alohida texnologik bosqichlarning xarajatlari va natijadorligini yanada aniqroq baholash zaruratini yuzaga keltiradi.

G'allachilik klasterlarida ishlab chiqarish xarajatlari hisobining axborot imkoniyatlarini kengaytirish uchun qiymat zanjiri bosqichlarini javobgarlik markazlari (segmentlari) bilan o'zaro bog'lash muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda "yetishtirish — saqlash — qayta ishlash — sotish" bosqichlarida yuzaga keladigan xarajatlar va iqtisodiy natijalarni ularning shakllanishi uchun javobgar bo'lgan boshqaruv bo'g'inlari kesimida hisobga olish alohida markazlar faoliyatini iqtisodiy baholash hamda ichki nazoratni zarur analitik axborot bilan ta'minlash imkonini beradi.

Mazkur masalaning yana bir muhim jihati qiymat zanjiri bosqichlari o'rtasida harakatlanadigan mahsulot va yarim tayyor mahsulotlarni qiymat jihatidan asosli baholash bilan bog'liq. Bir bosqichda shakllangan mahsulot keyingi bosqich uchun xomashyo yoki yarim tayyor mahsulot sifatida foydalanilishi sababli uning ichki hisob bahosini to'g'ri belgilash har bir javobgarlik markazining xarajatlari va iqtisodiy natijalarini ishonchli aniqlashning muhim sharti hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, ichki transfert baholarini shakllantirishda to'liq tannarx, standart foydalilik va mavjud bozor baholarini o'zaro uyg'unlashtirish zarurati yuzaga keladi.

Tadqiqot doirasida o'rganilgan 24 ta g'allachilik klasterining hisob amaliyoti mazkur yo'nalishni yanada takomillashtirish zarurligini ko'rsatdi. Tahlil qilingan klasterlarning 4 tasida, ya'ni 16,7 foizida xarajatlar va moliyaviy natijalarni javobgarlik markazlari bo'yicha ajratib hisobga olish amaliyoti mavjud bo'lib, boshqa subyektlarda xarajatlarni asosan umumlashtirilgan holda hisobga olish amaliyoti qo'llaniladi. Shuningdek, o'rganilgan klasterlarda qiymat zanjiri bosqichlari o'rtasida mahsulot va yarim tayyor mahsulotlarni baholashga mo'ljallangan tizimli ichki transfert baholari mexanizmini rivojlantirish imkoniyatlari mavjud. Mazkur holat alohida javobgarlik markazlari faoliyatini iqtisodiy baholash va xarajatlar ustidan ichki nazoratni tashkil etish imkoniyatlarini yanada kengaytirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Shu sababli g'allachilik klasterlarida ishlab chiqarish xarajatlari hisobini qiymat zanjiri bosqichlari va javobgarlik markazlari kesimida tashkil etish, xarajatlar hamda iqtisodiy natijalarni tegishli markazlarga birlashtirish va ular o'rtasida harakatlanuvchi mahsulot hamda yarim tayyor mahsulotlar uchun ichki transfert baholarini shakllantirishning yagona uslubiy mexanizmini ishlab chiqish zarurati mavjud.

Shundan kelib chiqib, tadqiqotning maqsadi g'allachilik klasterlarining ichki bo'linmalari o'rtasidagi o'zaro hisob-kitoblarni takomillashtirish maqsadida "yetishtirish — saqlash — qayta ishlash — sotish" qiymat zanjiri bosqichlarini javobgarlik markazlari bilan o'zaro bog'lash, ular o'rtasida harakatlanuvchi mahsulot va yarim tayyor mahsulotlarni iqtisodiy asoslangan holda baholash hamda to'liq tannarx, standart foydalilik va bozor bahosini uyg'unlashtiruvchi ichki transfert baholarini shakllantirish usulini ishlab chiqishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Boshqaruv hisobida ishlab chiqarish xarajatlarni javobgarlik markazlari kesimida shakllantirish alohida tarkibiy bo'linmalar faoliyatini iqtisodiy baholash va xarajatlar ustidan nazoratni kuchaytirishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. S.M. Datar va M.V. Rajan xarajatlar hamda iqtisodiy natijalarni ularni nazorat qilish vakolatiga ega bo'lgan menejerlar faoliyati bilan bog'lashni javobgarlik hisobining asosiy tamoyillaridan biri sifatida baholaydilar [1]. Mualliflar transfert baholarini esa tashkilotning alohida bo'linmalari o'rtasida mahsulot va xizmatlar harakatini qiymat jihatidan baholash, ularning natijadorligini o'lchash va boshqaruv qarorlarini muvofiqlashtirish vositasi sifatida izohlaydilar.

C. Drury va M. Tayles markazlashtirilmagan boshqaruv sharoitida javobgarlik markazlari faoliyatini baholashda xarajatlar, daromadlar va moliyaviy natijalarni tegishli boshqaruv bo'g'inlari bilan bog'lash zarurligini asoslaydilar [2]. Ularning yondashuvida ichki transfert baholari alohida bo'linmalar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni tartibga solish, xarajatlarning qoplanishini ta'minlash va faoliyat natijalarini o'zaro qiyoslash imkonini beruvchi boshqaruv hisobi instrumenti sifatida qaraladi.

Mahalliy tadqiqotlarda ham xarajatlarni ularning kelib chiqish joylari va javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. S.Ya. Xamidova ishlab chiqarish resurslaridan oqilona foydalanish va xarajatlar ustidan nazoratni kuchaytirishda xarajatlarni kelib chiqish joylari hamda javobgarlik markazlari kesimida hisobga olish tizimini rivojlantirish zarurligini asoslaydi [3]. Mazkur yondashuv xarajatlarni faqat mahsulot tannarxiga kiritiladigan umumiy summa sifatida emas, balki ularning shakllanish joyi va tegishli boshqaruv subyekting javobgarligi bilan bog'liq holda hisobga olishning ahamiyatini ko'rsatadi.

G'allachilik klasterlarida javobgarlik hisobining o'ziga xosligi ishlab chiqarish jarayonining yagona qiymat zanjiri doirasida amalga oshirilishi bilan belgilanadi. "Yetishtirish — saqlash — qayta ishlash — sotish" bosqichlarining texnologik va iqtisodiy jihatdan o'zaro bog'liqligi bir bosqichda shakllangan mahsulotning keyingi bosqich uchun xomashyo yoki yarim tayyor mahsulotga aylanishiga olib keladi. Shu sababli ishlab chiqarish xarajatlarini javobgarlik markazlari kesimida hisobga olish bilan bir qatorda, markazlar o'rtasida harakatlanadigan mahsulot va yarim tayyor mahsulotlarning ichki hisob bahosini asosli shakllantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Ichki transfert baholarini shakllantirishda xarajatlarga asoslangan va bozor bahosiga asoslangan yondashuvlarning o'ziga xos afzalliklari mavjud. Xarajatlarga asoslangan yondashuv javobgarlik markazida shakllangan xarajatlarning qoplanishini ta'minlasa, bozor bahosiga asoslangan yondashuv mahsulotning tashqi iqtisodiy qiymatini hisobga olish imkonini beradi. G'allachilik klasterining ketma-ket bog'langan texnologik bosqichlarida ushbu yondashuvlarni o'zaro uyg'unlashtirgan holda qo'llash alohida markazlar iqtisodiy natijalarini yanada to'liq baholash imkonini beradi. Shu sababli ichki transfert baholarini shakllantirishda to'liq tannarx, standart foydalilik va bozor bahosini o'zaro uyg'unlashtirish zarurati yuzaga keladi.

O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining 21-sonli milliy standarti xo'jalik yurituvchi subyektlarda buxgalteriya hisobining hisobvaraqlar rejasini qo'llash va ishchi hisobvaraqlar rejasini shakllantirishning normativ asoslarini belgilaydi [4]. Mazkur normativ imkoniyat g'allachilik klasterlarida ishlab chiqarish xarajatlari hisobini qiymat zanjiri bosqichlari va javobgarlik markazlari kesimida analitik jihatdan chuqurlashtirish uchun metodik asos yaratadi. Bunda xarajatlarni tegishli javobgarlik markazlariga birlashtirish, ichki mahsulot harakatini transfert baholari asosida aks ettirish hamda markazlar faoliyatini iqtisodiy baholash uchun zarur bo'lgan analitik axborotni shakllantirish imkoniyati kengayadi.

Mavjud ilmiy yondashuvlarni umumlashtirish shuni ko'rsatadiki, javobgarlik markazlari va transfert baholarini boshqaruv hisobida qo'llash masalalari ilmiy adabiyotlarda keng tadqiq etilgan. Shu bilan birga, g'allachilik klasterlarining ichki bo'linmalari o'rtasida harakatlanuvchi mahsulot va yarim tayyor mahsulotlarni iqtisodiy asoslangan holda baholash, ichki hisob-kitoblarda transfert baholarini shakllantirish hamda shu asosda har bir ishlab chiqarish bo'linmasining xarajatlari va moliya-xo'jalik faoliyati natijalarini alohida aniqlashga qaratilgan yaxlit uslubiy yondashuvni yanada rivojlantirish imkoniyatlari mavjud. Mazkur holat g'allachilik klasterlarining qiymat zanjiri va ichki bo'linmalari xususiyatlarini hisobga olgan holda transfert baholarini shakllantirish usulini takomillashtirish zaruratini belgilaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli yondashuv, monografik o'rganish, qiyosiy va hujjatli tahlil, guruhlash hamda hisob-kitob usullaridan foydalanildi. G'allachilik klasterlarining qiymat zanjiri, ichki bo'linmalari va ular o'rtasidagi mahsulot harakati o'rganilib, ishlab chiqarish xarajatlari va iqtisodiy natijalarni javobgarlik markazlari kesimida shakllantirish, shuningdek, to'liq tannarx, standart foydalilik va bozor bahosini o'zaro uyg'unlashtirish asosida ichki transfert baholarini belgilash usuli uslubiy jihatdan asoslandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

G'allachilik klasterlarida ishlab chiqarish xarajatlari hisobini takomillashtirishda qiymat zanjirining alohida bosqichlarida shakllanadigan xarajatlar va iqtisodiy natijalarni tegishli ichki bo'linmalar bilan bog'lash muhim ahamiyatga ega. G'allani yetishtirishdan boshlab, uni saqlash, qayta ishlash va tayyor mahsulotni sotishgacha bo'lgan jarayonlarning yagona texnologik tizimda o'zaro bog'langanligi bir bo'linmada shakllangan mahsulotning keyingi bo'linma uchun xomashyo yoki yarim tayyor mahsulot sifatida foydalanilishiga olib keladi. Shu sababli ichki bo'linmalar o'rtasidagi mahsulot harakatini iqtisodiy asoslangan transfert baholari orqali aks ettirish har bir ishlab chiqarish bo'linmasining xarajatlari va moliya-xo'jalik faoliyati natijalarini alohida aniqlashning muhim sharti hisoblanadi.

Tadqiqot doirasida o'rganilgan 24 ta g'allachilik klasterining hisob amaliyoti ushbu yo'nalishni uslubiy jihatdan yanada takomillashtirish imkoniyatlari mavjudligini ko'rsatdi. Tahlil qilingan klasterlarning 4 tasida, ya'ni 16,7 foizida xarajatlar va moliyaviy natijalarni javobgarlik markazlari bo'yicha ajratib hisobga olish tizimi mavjud. Boshqa klasterlarda xarajatlarning umumlashtirilgan holda hisobga olinishi va keyinchalik taqsimlash koeffitsiyentlari orqali mahsulot tannarxiga o'tkazilishi alohida texnologik bosqichlarning iqtisodiy natijadorligini yanada aniq baholash zaruratini yuzaga keltiradi. Shu bilan birga, 128 nafar bosh buxgalter va rahbar xodim o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, respondentlarning 91 foizi javobgarlik markazlari tizimini joriy etish zarurligini qo'llab-quvvatlagan.

Aniqlangan holatlardan kelib chiqib, g'allachilik klasterlarida ishlab chiqarish xarajatlari hisobini qiymat

zanjiri va javobgarlik markazlarini o'zaro bog'lovchi model asosida tashkil etish taklif etiladi. Modelda g'allachilik klasterining asosiy qiymat zanjiri "yetishtirish — saqlash — qayta ishlash — sotish" bosqichlariga ajratilib, har bir bosqich tegishli javobgarlik markazlari bilan bog'lanadi.

"Yetishtirish" segmenti tarkibida uchta javobgarlik markazi ajratiladi: JM-1 "Urug'chilik va ekish", JM-2 "Daladagi parvarish" hamda JM-3 "O'rish va yig'ish". Mazkur markazlarda g'alla yetishtirishning tegishli texnologik jarayonlari bo'yicha ishlab chiqarish xarajatlari shakllantiriladi va ular xarajatlar markazlari sifatida tashkil etiladi.

"Saqlash" segmenti JM-4 "Tozalash, saqlash va elevator" javobgarlik markazini qamrab oladi. Ushbu markazda hosilni tozalash, quritish, saqlash va elevator xizmatlari bilan bog'liq xarajatlarni alohida hisobga olish nazarda tutiladi.

"Qayta ishlash" segmenti JM-5 "Un ishlab chiqarish va qayta ishlash" javobgarlik markazi orqali ifodalanadi. Mazkur markazda g'allani qayta ishlash jarayonida shakllanadigan xarajatlar, mahsulot qiymati va iqtisodiy natijalarni alohida hisobga olish uni foyda markazi sifatida baholash imkonini beradi.

"Sotish" segmenti JM-6 "Ichki va eksport savdo" javobgarlik markazini o'z ichiga oladi. Ushbu markaz ichki va tashqi bozorlarda mahsulot realizatsiyasi bilan bog'liq daromadlar, xarajatlar va natijalarni shakllantirishi sababli daromad va foyda markazi sifatida tashkil etiladi.

Klaster tarkibidagi JM-7 "Ijtimoiy soha" esa mahsulotning asosiy qiymat zanjirida bevosita ishtirok etmaydigan yordamchi javobgarlik markazi sifatida alohida hisobga olinadi. Unda ijtimoiy obyektlar bilan bog'liq xarajatlarni asosiy ishlab chiqarish jarayonlari natijalaridan alohida hisobga olish maqsadga muvofiq.

Shunday qilib, taklif etilgan modelning asosiy qiymat zanjiri oltita javobgarlik markazini qamrab olib, ular to'rtta funksional segment — yetishtirish, saqlash, qayta ishlash va sotish doirasida birlashtiriladi. Bunda JM-1—JM-4 xarajatlar markazlari, JM-5 foyda markazi, JM-6 esa daromad va foyda markazi sifatida shakllantiriladi. JM-7 yordamchi xarajatlar markazi sifatida alohida yuritiladi.

Mazkur yondashuv ishlab chiqarish xarajatlarini ularning shakllanish joyi va ular uchun javobgar boshqaruv subyekti bilan o'zaro bog'lash imkonini beradi. Natijada har bir javobgarlik markazi bo'yicha xarajatlar, daromadlar va iqtisodiy natijalarni alohida shakllantirish, ularning klaster umumiy natijasiga ta'sirini baholash hamda xarajatlar ustidan ichki nazorat uchun zarur analitik axborotni olish imkoniyati kengayadi.

Shu bilan birga, javobgarlik markazlarini ajratish ishlab chiqarish xarajatlari hisobining yaxlit modelini shakllantirishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. G'allachilik klasterida bir javobgarlik markazida shakllangan mahsulot yoki yarim tayyor mahsulot keyingi markaz uchun xomashyo sifatida foydalaniladi. Shu sababli qiymat zanjiri bo'ylab harakatlanadigan mahsulot va yarim tayyor mahsulotlarning ichki hisob bahosini iqtisodiy jihatdan asosli belgilash taklif etilayotgan modelning ikkinchi muhim tarkibiy elementi hisoblanadi.

Javobgarlik markazlari o'rtasidagi mahsulot va yarim tayyor mahsulotlar harakatini hisobda izchil aks ettirish uchun ularning ichki hisob bahosini iqtisodiy jihatdan asosli shakllantirish talab etiladi. Tadqiqotda o'rganilgan g'allachilik klasterlarida qiymat zanjiri bo'g'inlari o'rtasida qo'llaniladigan tizimli ichki transfert baholari mexanizmini yanada rivojlantirish alohida javobgarlik markazlari xarajatlari va iqtisodiy natijalarini xolis baholash imkoniyatlarini kengaytirishi aniqlandi.

Ichki transfert baholarini shakllantirish amaliyotida o'zgaruvchan xarajatlarga, to'liq tannarxga hamda bozor bahosiga asoslangan usullardan foydalanish mumkin. O'zgaruvchan xarajatlar usulida ichki transfert bahosi tegishli javobgarlik markazida yuzaga kelgan o'zgaruvchan xarajatlar asosida shakllantiriladi. To'liq tannarx usulida bevosita va taqsimlangan ishlab chiqarish xarajatlarini qamrab oluvchi to'liq tannarx asos sifatida qabul qilinadi. Bozor bahosiga asoslangan usulda esa mahsulot yoki yarim tayyor mahsulotning taqqoslanadigan tashqi bozor bahosi ichki hisob-kitoblar uchun mezon vazifasini bajaradi.

Mazkur usullarning har biri muayyan afzalliklarga ega bo'lib, g'allachilik klasterining ko'p bosqichli va o'zaro bog'langan qiymat zanjirida ularni o'zaro uyg'unlashtirgan holda qo'llash javobgarlik markazlari faoliyatining iqtisodiy natijalarini yanada asosli baholash imkonini beradi. Shu sababli **to'liq tannarx, standart foydalilik va bozor bahosini o'zaro uyg'unlashtirishga asoslangan ichki transfert baholarini shakllantirish usuli** taklif etiladi. Mazkur usulda mahsulot yoki yarim tayyor mahsulot uchun taqqoslanadigan tashqi bozorning mavjudligi yoki mavjud emasligiga qarab, ichki transfert bahosini aniqlashning ikki holati nazarda tutiladi.

Mahsulot yoki yarim tayyor mahsulot uchun taqqoslanadigan tashqi bozor mavjud bo'lganda, ichki transfert bahosi quyidagi formula asosida aniqlanadi:

$$TP_i = \max \{FC_i \times (1 + R_i); P_{bozor_i} \times K_i\} \quad (1)$$

Taqqoslanadigan tashqi bozor bahosi mavjud bo'lmaganda esa ichki transfert bahosi to'liq tannarx va standart foydalilik asosida quyidagicha shakllantiriladi:

$$TP_i = FC_i \times (1 + R_i) \quad (2)$$

Bunda:

TP_i — i-javobgarlik markazi bo'yicha ichki transfert bahosi;

FC_i — i-javobgarlik markazida shakllangan to'liq tannarx;

R_i — tegishli javobgarlik markazi uchun standart foydalilik darajasi;

P_{bozor_i} — mahsulot yoki yarim tayyor mahsulotning taqqoslanadigan tashqi bozor bahosi;

K_i — mahsulot sifati va yetkazib berish shartlarini hisobga oluvchi korreksiya koeffitsiyenti.

Taklif etilgan metodik yondashuvda R_i va K_i ko'rsatkichlari barcha ichki bo'linmalar uchun bir xil qat'iy me'yor sifatida belgilanmaydi. Ularning miqdori tegishli ishlab chiqarish bo'linmasining funksional xususiyati, shakllangan xarajatlar tarkibi, mahsulot sifati, mavjud bozor sharoiti hamda yetkazib berish shartlaridan kelib chiqib aniqlanishi lozim. Bunday yondashuv transfert bahosini klasterning muayyan texnologik va iqtisodiy sharoitlariga mos ravishda shakllantirish imkonini beradi.

Taklif etilgan usulning iqtisodiy mazmuni ichki transfert bahosini faqat mahsulotning bir javobgarlik markazidan ikkinchisiga o'tkazish bahosi sifatida emas, balki tegishli markaz xarajatlari va iqtisodiy natijalarini ichki boshqaruv hisobi doirasida baholash vositasi sifatida shakllantirishdan iborat. Bunda $FC_i \times (1 + R_i)$ qiymati javobgarlik markazida shakllangan to'liq tannarx va standart foydalilikni aks ettiruvchi hisob-kitob mezonini vazifasini bajaradi. Taqqoslanadigan tashqi bozor mavjud bo'lganda, ushbu qiymat mahsulot sifati va yetkazib berish shartlariga moslashtirilgan $P_{bozor_i} \times K_i$ qiymati bilan qiyoslanadi.

Agar $P_{bozor_i} \times K_i > FC_i \times (1 + R_i)$ bo'lsa, ichki transfert bahosini shakllantirishda bozor qiymati ustuvor mezon sifatida qabul qilinadi. Aksincha, $FC_i \times (1 + R_i)$ qiymatining tuzatilgan bozor bahosidan yuqori bo'lishi tegishli javobgarlik markazida shakllangan xarajatlar va bozor sharoitlari o'rtasidagi tafovutni aniqlash imkonini beradi. Bunday tafovut boshqaruv hisobi nuqtayi nazaridan xarajatlar tarkibi, resurslardan foydalanish samaradorligi va standart foydalilik parametrlarini qo'shimcha tahlil qilish uchun muhim axborot manbai sifatida baholanadi. Shu jihatdan taklif etilayotgan transfert bahosi tashqi realizatsiya bahosini emas, balki javobgarlik markazlari faoliyatini ichki iqtisodiy baholash uchun qo'llaniladigan hisob bahosini ifodalaydi.

Taklif etilgan ichki transfert baholarini shakllantirish usulining g'allachilik klasterlari faoliyatida qo'llanish mexanizmini ochib berish maqsadida qiymat zanjiri bo'g'inlari o'rtasidagi mahsulot va yarim tayyor mahsulotlar harakatini baholashning uslubiy ketma-ketligi ishlab chiqildi. Mazkur yondashuvda ichki transfert bahosini shakllantirish uchun mahsulotning qaysi bo'linmadan qaysi bo'linmaga o'tkazilishi, tegishli bo'linmada shakllangan to'liq tannarx, standart foydalilik darajasi hamda taqqoslanadigan bozor bahosining mavjudligi asosiy hisob omillari sifatida qabul qilinadi (1-jadval).

1-jadval

G'allachilik klasterlarining ichki bo'linmalari o'rtasida transfert baholarini shakllantirishning uslubiy ketma-ketligi¹

№	Ichki operatsiya mazmuni	Transfert bahosini shakllantirish asosi	Hisobda olinadigan natija
1	Mahsulot yoki yarim tayyor mahsulotni bir ishlab chiqarish bo'linmasidan keyingi bo'linmaga o'tkazish	Tegishli bo'linmada shakllangan to'liq tannarx	Mahsulotning ichki hisob qiymatini aniqlash
2	Mahsulot uchun taqqoslanadigan tashqi bozor mavjud bo'lmagan holat	To'liq tannarx + standart foydalilik	Bo'linma xarajatlarini qoplash va iqtisodiy natijasini shakllantirish
3	Mahsulot uchun taqqoslanadigan tashqi bozor mavjud bo'lgan holat	To'liq tannarx + standart foydalilik hamda tuzatilgan bozor bahosini qiyoslash	Iqtisodiy asoslangan ichki transfert bahosini belgilash
4	Ichki bo'linmalar o'rtasidagi mahsulot harakatini hisobda aks ettirish	Belgilangan transfert bahosi	O'zaro hisob-kitoblarni tizimli yuritish
5	Har bir ishlab chiqarish bo'linmasi bo'yicha xarajat va natijalarni umumlashtirish	Javobgarlik markazlari kesimidagi analitik hisob ma'lumotlari	Har bir bo'linmaning moliya-xo'jalik faoliyati natijasini alohida aniqlash

1-jadvalda keltirilgan uslubiy ketma-ketlik ichki transfert bahosini mahsulotning oddiy hisob bahosi sifatida emas, balki g'allachilik klasterining ichki bo'linmalari o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni tartibga soluvchi boshqaruv hisobi vositasi sifatida shakllantirishni nazarda tutadi. Bunda mahsulot yoki yarim tayyor mahsulot bir bo'linmadan ikkinchi bo'linmaga o'tkazilganda, uning qiymati tegishli bo'linmada shakllangan xarajatlar, standart foydalilik hamda mavjud bozor sharoitlarini hisobga olgan holda belgilanadi.

Mazkur tartib ichki bo'linmalar o'rtasidagi o'zaro hisob-kitoblarni izchil tashkil etish, bir bo'linmadan ikkinchisiga beriladigan xomashyo va mahsulotlarni iqtisodiy asoslangan holda baholash hamda xarajatlar va iqtisodiy natijalarni ularning shakllanish joylari bo'yicha alohida hisobga olish imkonini beradi. Natijada har bir ishlab chiqarish bo'linmasining moliya-xo'jalik faoliyati natijalarini mustaqil baholash uchun zarur hisob-analitik

1 Manba: tadqiqot natijalari asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

axborot shakllanadi.

Javobgarlik markazlari va ichki transfert baholarining yagona hisob modelida o'zaro bog'lanishi ikki yo'nalishdagi natijani ta'minlaydi. Birinchidan, ishlab chiqarish xarajatlari, daromadlar va iqtisodiy natijalar ularning shakllanish joylari hamda tegishli javobgarlik markazlari kesimida hisobga olinadi. Ikkinchidan, markazlar o'rtasida harakatlanadigan mahsulot va yarim tayyor mahsulotlarning qiymati yagona uslubiy mezon — to'liq tannarx, standart foydalilik va bozor bahosini o'zaro uyg'unlashtirish asosida shakllantiriladi. Natijada javobgarlik markazlari faoliyatini iqtisodiy baholash, xarajatlarning shakllanish joylari bo'yicha ichki nazoratni amalga oshirish hamda boshqaruv qarorlari uchun zarur analitik axborotni shakllantirish imkoniyati kengayadi.

Bu esa ichki bo'linmalar faoliyatini alohida baholash va ular bo'yicha boshqaruv qarorlarini iqtisodiy jihatdan asoslash imkoniyatini oshiradi.

Taklif etilgan ichki transfert baholarini shakllantirish usulini ishlab chiqish va amaliyotga moslashtirishda "KATTAKURGAN G'ALLA CLUSTER" MChJning buxgalteriya hisobi registrlari hamda ichki boshqaruv hisobotlari ma'lumotlaridan foydalanildi [5]. Ishlab chiqilgan usulning korxona faoliyatiga joriy etilishi ichki bo'linmalar o'rtasidagi o'zaro hisob-kitoblarni takomillashtirish, bir bo'linmadan ikkinchi bo'linmaga beriladigan xomashyo va mahsulotlarni iqtisodiy asoslangan holda baholash hamda har bir ishlab chiqarish bo'linmasining moliya-xo'jalik faoliyati natijalarini alohida aniqlash imkoniyatini kengaytirdi.

Tadqiqot natijalari g'allachilik klasterlarida ishlab chiqarish xarajatlari hisobini boshqaruv ehtiyojlariga yanada moslashtirish imkoniyatlari mavjudligini ko'rsatdi. O'rganilgan 24 ta klasterning 4 tasida, ya'ni 16,7 foizida xarajatlar va moliyaviy natijalarni javobgarlik markazlari kesimida ajratib hisobga olish amaliyotining mavjudligi qiymat zanjirining alohida bosqichlari bo'yicha iqtisodiy natijalarni baholash tizimini yanada rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. Ayni paytda so'rovda qatnashgan bosh buxgalter va rahbar xodimlarning 91 foizi javobgarlik markazlari tizimini joriy etish zarurligini qo'llab-quvvatlagani hisob amaliyotini boshqaruvning axborot talablariga mos ravishda rivojlantirish zaruratini tasdiqlaydi.

Tadqiqotda taklif etilgan yondashuvning muhim jihati g'allachilik klasterining tashkiliy tuzilmasini alohida javobgarlik markazlariga ajratish bilan birga, ularni yagona qiymat zanjiri bilan o'zaro bog'lashdan iborat. Bunda "yetishtirish — saqlash — qayta ishlash — sotish" qiymat zanjirining to'rtta funksional segmenti doirasida oltita asosiy javobgarlik markazining shakllantirilishi ishlab chiqarish xarajatlari va iqtisodiy natijalarni ularning yuzaga kelish joylari bilan bog'lash imkonini beradi. JM-7 "Ijtimoiy soha"ning asosiy qiymat zanjiridan tashqarida yordamchi javobgarlik markazi sifatida ajratilishi esa ishlab chiqarish faoliyatiga bevosita taalluqli bo'lmagan xarajatlarni asosiy texnologik segmentlar natijalaridan alohida hisobga olishga xizmat qiladi.

Mazkur yondashuv javobgarlik hisobi nazariyasida xarajatlar va natijalarni ular uchun mas'ul bo'lgan boshqaruv subyektlari bilan bog'lash zarurligi to'g'risidagi qarashlarga mos keladi [1; 2]. Shu bilan birga, taklif etilgan model g'allachilik klasterlarining o'ziga xos integratsiyalashgan faoliyatini hisobga olishi bilan umumiy javobgarlik markazlari konsepsiyasini boyitadi. Xususan, bir markazda shakllangan mahsulotning keyingi markaz uchun xomashyo yoki yarim tayyor mahsulotga aylanishi xarajatlarni markazlar kesimida hisobga olish bilan bir qatorda, ular o'rtasidagi ichki mahsulot harakatini qiymat jihatidan baholashning yagona uslubiy mexanizmini ham talab etadi.

Shu nuqtayi nazardan, tadqiqotda ichki transfert baholarini shakllantirishning to'liq tannarx, standart foydalilik va bozor bahosini o'zaro uyg'unlashtirishga asoslangan usuli ishlab chiqildi. Uning an'anaviy xarajatlarga yoki faqat bozor bahosiga asoslangan yondashuvlardan o'ziga xos jihati shundaki, transfert bahosini shakllantirishda javobgarlik markazida yuzaga kelgan to'liq xarajatlar, belgilangan standart foydalilik darajasi va mahsulotning mavjud tashqi bozor qiymati birgalikda hisobga olinadi. Tashqi bozor mavjud bo'lmagan holatlarda "to'liq tannarx + standart foydalilik" yondashuvining qo'llanilishi, taqqoslanadigan bozor mavjud bo'lganda esa ushbu qiymatning sifat va yetkazib berish shartlariga moslashtirilgan bozor bahosi bilan qiyoslanishi g'allachilik klasterining turli texnologik bosqichlariga transfert baholash mexanizmini moslashtirish imkonini beradi.

Javobgarlik markazlari va ichki transfert baholarining yagona model doirasida o'zaro bog'lanishi ichki nazoratni axborot bazasini ham kengaytiradi. Bunda xarajatlarning qaysi segment va qaysi javobgarlik markazida shakllangani, mahsulotning keyingi bosqichga qanday ichki bahoda o'tkazilgani hamda tegishli markaz iqtisodiy natijasining qanday shakllangani izchil kuzatilishi mumkin. Natijada xarajatlarning shakllanish joylari bo'yicha nazoratni tashkil etish, markazlar natijalarini o'zaro qiyoslash va boshqaruv qarorlari uchun zarur bo'lgan analitik axborotni shakllantirish imkoniyati yuzaga keladi. Bu jihat xarajatlarni kelib chiqish joylari va javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olishni rivojlantirishga qaratilgan mahalliy tadqiqotlar natijalarini [3] g'allachilik klasterlarining qiymat zanjiri xususiyatlari bilan to'ldiradi.

Taklif etilgan ichki transfert baholarini shakllantirish usulining amaliy qo'llanilishi "KATTAKURGAN G'ALLA CLUSTER" MChJ faoliyatida amalga oshirilgan. Mazkur uslubiy yondashuvni korxona faoliyatiga moslashtirishda uning buxgalteriya hisobi registrlari va ichki boshqaruv hisobotlari ma'lumotlari tahlil qilindi [5]. Natijada ichki bo'linmalar o'rtasidagi o'zaro hisob-kitoblarni takomillashtirish, bir bo'linmadan ikkinchi

bo'linmaga beriladigan xomashyo va mahsulotlarni baholash hamda har bir ishlab chiqarish bo'linmasining moliya-xo'jalik faoliyati natijalarini alohida aniqlash uchun hisob-analitik imkoniyat yaratildi. Bu esa bo'linmalar faoliyatini iqtisodiy baholash va kelgusida olinadigan foydani ko'paytirishga qaratilgan boshqaruv qarorlarini asoslash imkoniyatini kengaytiradi.

Umuman, tadqiqot natijalari g'allachilik klasterlarida ishlab chiqarish xarajatlari hisobini takomillashtirishda javobgarlik markazlari va ichki transfert baholarini alohida elementlar sifatida emas, balki o'zaro bog'langan yagona hisob modeli doirasida qo'llash maqsadga muvofiqligini ko'rsatadi. Taklif etilgan modelning ilmiy-uslubiy xususiyati qiymat zanjirining "yetishtirish — saqlash — qayta ishlash — sotish" bosqichlarini javobgarlik markazlari bilan bog'lash hamda ular o'rtasidagi mahsulot va yarim tayyor mahsulotlar harakatini to'liq tannarx, standart foydalilik va bozor bahosini uyg'unlashtiruvchi ichki transfert baholari asosida aks ettirishdan iborat. Mazkur yondashuv ichki bo'linmalar o'rtasidagi hisob-kitoblarni takomillashtirish, xomashyo va mahsulotlar harakatini iqtisodiy asoslangan transfert baholari orqali aks ettirish, har bir ishlab chiqarish bo'linmasining xarajatlari va moliya-xo'jalik faoliyati natijalarini alohida aniqlash hamda boshqaruv qarorlari uchun zarur analitik axborotni shakllantirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosa va takliflar shakllantirildi.

Birinchidan, g'allachilik klasterlarida ishlab chiqarish xarajatlari va iqtisodiy natijalarni javobgarlik markazlari kesimida hisobga olish amaliyotini yanada rivojlantirish imkoniyatlari mavjud. O'rganilgan 24 ta g'allachilik klasterining 4 tasida, ya'ni 16,7 foizida bunday hisob tizimining mavjudligi qiymat zanjirining alohida bosqichlari natijadorligini baholash tizimini yanada takomillashtirish zarurligini ko'rsatdi. Shu bilan birga, so'rovda ishtirok etgan bosh buxgalter va rahbar xodimlarning 91 foizi javobgarlik markazlari tizimini joriy etish zarurligini qo'llab-quvvatlagan.

Ikkinchidan, g'allachilik klasterlarida ishlab chiqarish xarajatlari va iqtisodiy natijalarni ichki bo'linmalar kesimida shakllantirish maqsadida "yetishtirish — saqlash — qayta ishlash — sotish" qiymat zanjirini javobgarlik markazlari bilan o'zaro bog'lashga asoslangan hisob modeli taklif etildi. Model doirasida oltita asosiy javobgarlik markazi to'rtta funksional segment tarkibida birlashtirilib, JM-7 "Ijtimoiy soha" yordamchi javobgarlik markazi sifatida alohida ajratildi. Mazkur yondashuv har bir ishlab chiqarish bo'linmasida shakllanadigan xarajatlar, daromadlar va iqtisodiy natijalarni ularning yuzaga kelish joylari bo'yicha alohida hisobga olish uchun zarur analitik bazani yaratadi.

Uchinchidan, g'allachilik klasterining ichki bo'linmalari o'rtasida harakatlanuvchi mahsulot va yarim tayyor mahsulotlarni iqtisodiy asoslangan holda baholash maqsadida to'liq tannarx, standart foydalilik va bozor bahosini o'zaro uyg'unlashtirishga asoslangan ichki transfert baholarini shakllantirish usuli ishlab chiqildi. Taqqoslanadigan tashqi bozor mavjud bo'lmagan holatda transfert bahosini to'liq tannarx va standart foydalilik asosida, tashqi bozor mavjud bo'lgan holatda esa mazkur qiymatni mahsulot sifati va yetkazib berish shartlarini hisobga olgan holda tuzatilgan bozor bahosi bilan qiyoslash asosida aniqlash taklif etildi.

To'rtinchidan, taklif etilgan transfert baholarini shakllantirish usulining amaliyotga joriy etilishi ichki bo'linmalar o'rtasida mahsulot va yarim tayyor mahsulotlar harakatini yagona uslubiy mezon asosida baholash, ularning qiymatini tegishli bo'linmalarda shakllangan xarajatlar va iqtisodiy sharoitlardan kelib chiqib aniqlash imkonini beradi. Natijada ichki hisob-kitoblarning izchilligi ta'minlanib, har bir ishlab chiqarish bo'linmasining xarajatlari va iqtisodiy natijalarini alohida shakllantirish uchun zarur hisob axboroti yuzaga keladi.

Beshinchidan, javobgarlik markazlari va ichki transfert baholarini yagona hisob mexanizmidan o'zaro bog'lash ichki bo'linmalar o'rtasidagi hisob-kitoblarni takomillashtirish, bir bo'linmadan ikkinchi bo'linmaga beriladigan xomashyo va mahsulotlarni iqtisodiy asoslangan holda baholash hamda har bir ishlab chiqarish bo'linmasining moliya-xo'jalik faoliyati natijalarini alohida aniqlash imkonini beradi. Bu esa bo'linmalar faoliyatini iqtisodiy baholash va kelgusida olinadigan foydani ko'paytirishga qaratilgan boshqaruv qarorlarini asoslash uchun zarur analitik axborotni shakllantiradi.

Oltinchidan, ishlab chiqilgan ichki transfert baholarini shakllantirish usuli "KATTAKURGAN G'ALLA CLUSTER" MChJ faoliyatiga joriy etilgan. Uni korxona faoliyatiga amaliy moslashtirishda buxgalteriya hisobi regisrlari va ichki boshqaruv hisobotlari ma'lumotlaridan foydalanildi [5]. Mazkur usulning qo'llanilishi korxona ichki bo'linmalari o'rtasida o'zaro hisob-kitoblarni amalga oshirish, bir-biriga beriladigan xomashyo va mahsulotlarni baholash hamda har bir ishlab chiqarish bo'linmasining moliya-xo'jalik faoliyati natijalarini alohida aniqlash imkoniyatlarini kengaytirdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Datar S. M., Rajan M. V. *Hornsgren's Cost Accounting: A Managerial Emphasis. Global Edition.* — 17th ed. — Pearson, 2024. — [Pearson](#).
2. Drury C., Tayles M. *Management and Cost Accounting.* — 12th ed. — Cengage, 2024. — [Cengage](#).
3. Xamidova S. Ya. Xarajatlarni kelib chiqish joylari va javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olishni takomillashtirish // *Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot.* — 2025. — T. 3, № 5. — B. 9–14. — DOI: 10.5281/zenodo.15528614. — [DOI](#).
4. O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining milliy standarti (21-sonli BHMS) "Xo'jalik yurituvchi subyektlarda buxgalteriya hisobining hisobvaraqlar rejasi va uni qo'llash bo'yicha yo'riqnoma": O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirining 2024-yil 14-noyabrdagi 191-son buyrug'i bilan tasdiqlangan, 2024-yil 27-dekabrda 3593-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan. — [Lex.uz](#).
5. "KATTAKURGAN G'ALLA CLUSTER" MChJning 2025-yilgi buxgalteriya hisobi registrlari va ichki boshqaruv hisobotlari ma'lumotlari.

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Abdurahmon Qurbonov

2026. № 7

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100